

РОЗДІЛ. Формування особистості дошкільника

ТЕМА. Темперамент, характер і здібності дошкільника

ПЛАН

1. Прояв темпераменту дитини в діяльності та поведінці.
2. Формування характеру дитини в дошкільному віці.
3. Особливості розвитку здібностей дітей в дошкільному віці.

Література:

Основна:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник : А. М. Богуш, Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
2. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. пос. Київ : Центр уч. літ., 2007. С. 254-270.
3. Костюк Г. С. Вікова психологія. Київ : Рад. школа, 1986. 457 с.
4. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самост. роботи студ. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2010. С. 373-404.

Додаткова:

1. Кузьменко В. Індивідуальність в освітньому процесі ДНЗ. Дошкільне виховання. 2006. № 8. С. 5-7.
2. Кузьменко В. Індивідуальний підхід: десять кроків. Дошкільне виховання. 2006. № 7. С. 10-12.

1. Прояв темпераменту дитини в діяльності та поведінці

Як ми вже знаємо з загальної психології, що темперамент відображає динамічну сторону психічної діяльності людини, залишається відносно незмінним протягом життя людини. До властивостей типу нервової системи належать: сила, врівноваженість та рухливість збудження та гальмування (*І. П. Павлов*) та динамічність у формуванні реакцій (*В. Д. Небиліцин*), саме вони визначають темперамент дитини.

Розрізняють основні типи темпераменту: холерик, сангвінік, меланхолік та флегматик.

У темпераменті дитини виділяємо дві ведучі ознаки:

1. **Активність** – проявляється в темпі швидкості рухів і психічній діяльності.
2. **Емоційність** – прояв чутливості, форми протікання почуттів.

Темперамент дитини виявляється вже при народженні. Одних дітей називають «крикуни», інших – «спокійні». Це виявляється в нестримності під час годування, проявах у процесі засинання, реакціях у спілкуванні з дорослими, порушеннях режиму. (**Завдання здобувачам освіти:** *Наведіть приклад зі спостережень за дитиною немовлячого віку 2-3 міс. - 1 рік*).

У період переддошкільного віку та дошкільного віку ми характеризуємо дітей як активних, жвавих, емоційних, нестримних, інертних, спокійних і даємо оцінку дитини в діяльності – в грі, трудовій, навчальній та зображувальній, в спілкуванні з дорослими та однолітками. Темперамент дитини виявляється в протіканні психічних процесів: пам'яті, мовлення, мислення, уяви та уваги.

Іноді темперамент малюків важко виявити, бо збудження у дітей переважає над процесом гальмування: діти дошкільники дуже збудливі в рухливих іграх, досить важко дитині всидіти на одному місці, важко пристосуватись до змінних умов життя, тому діти можуть вередувати, кричати, замикатись в собі, не реагувати на зауваження дорослих, сумувати. Дорослі повинні обережати незрілу нервову систему від напруження. Завдання, яке стоїть перед вихователями з даної проблеми: не «переробляти» темперамент дитини, а враховувати в навчанні та вихованні.

Враховуючи тип темпераменту дитини, можна дати характеристику проявів психічних особливостей.

Холерик у навчальній діяльності виявляє швидке запам'ятання, але не точне відтворення; швидкість, але не логічність мислення; швидке, емоційне мовлення; бурхливу фантазію. Увага швидко відвертається, розсіяність і швидке переключення в діях. **У грі та праці** активний,

емоційно-збудливий, бере на себе ролі, але допускає часто помилки, нестримний, афективний. **У поведінці:** мова голосна, оптимістичний настрій, екстравертивний, дратівливий.

Завдання для здобувачів освіти: *Схарактеризувати (на прикладі холерика) інші типи темпераменту дітей дошкільного віку за поданою схемою:*

- *Прояв темпераменту в пізнавальній сфері, ігровій, навчальній, трудовій діяльності.*
- *Прояв почуттів та волі дитини.*
- *Прояви в сфері спілкування, поведінка дитини.*
- *Виховання дитини, враховуючи темперамент.*

Характеризуючи типи темпераменту дошкільника, використовуйте таблицю 1, подану в додатку 1.

2. Формування характеру дитини в дошкільному віці

Ще основоположники психології С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, В. А. Венгер та ін. зазначали, що дошкільний вік – сензитивний для формування характеру. Адже дошкільники в поведінці діють, «копіюючи, те що бачать».

Характер – це сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, які складаються і проявляються в діяльності й спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки (С. В. Дрозденко).

Від особливостей характеру в великій мірі залежить вся життєдіяльність людини, її успіхи та невдачі, вміння перемагати труднощі, реалізовувати життєві мрії. А це все залежить від рис характеру, які закладені в дитячі роки.

У формуванні характеру ми враховуємо **вроджений компонент** – темперамент, який характеризує динамічну сторону поведінки дитини. Але **основний компонент – стержневі якості, виховані в процесі життя та діяльності** дитини, це морально-етична спрямованість поведінки дитини, сформована через сімейне виховання, національні традиції.

Не менш важливу роль у формуванні характеру **відіграють сфера спілкування** з однолітками, ігрова, трудова та навчальна діяльність, скерована дорослими в закладах дошкільної освіти та школі. Адже дитячий характер (з грецької мови – «чеканка», «риса») залежить від любові до дитини; від того, чи приймуть тебе інші діти до гри чи ні, чи захочуть з

тобою працювати чи ні; оцінки іншими людьми дитини в грі, навчанні; від оцінки дорослого «ти зробив правильно», хвалять дитину чи покарають, засудять – «ти зробив не правильно». Не даремно люди говорять, що **характер прийшов з дитинства**. Найбільш яскраво проявляються в характері моральні риси (по відношенню до суспільства, до інших людей, до діяльності, до себе).

Вольові риси характеру теж виховується у дітей через спостереженнями за дорослими, їх вчинками в життєвих ситуаціях та праці, спортивній діяльності, навчанні. Усе це вимагає чіткої дисципліни, витримки, вміння долати перешкоди, рішучості та наполегливості.

Як у сфері спілкування, так і в діяльності виділяються «педагогічно-занедбані діти».

Педагог повинен знати такі правила:

1. Немає дітей, які не піддаються вихованню.
2. Перевиховання – це нелегкий процес, бо відбувається ломка динамічного стереотипу.
3. Одні діти виховуються легко, інші вимагають великих зусиль. Тільки сумісна робота батьків і вихователів надає позитивних результатів.

3. Особливості розвитку здібностей у дітей дошкільного віку

До числа індивідуальних психічних властивостей особистості дитини відносяться **здібності**. У буденному житті говорять, що дитина проявляє здібності до музики, малювання, танців, конструювання, математики та іншої діяльності. Ми вже знаємо, що **здібності** – це окремі психічні особливості особистості, що є умовою успішного засвоєння та виконання певної діяльності. Передумовою здібностей є вроджені **задатки**:

- тип нервової системи (сильний або слабкий);
- чутливість аналізаторів зору, слуху, нюху, смаку, дотику;
- будова кістково-м'язової системи (гнучкість тіла, сила м'язів).

Залежність здібностей від задатків – 40-45%; від умов життя та виховання – 50-55%.

Обдарованість – це індивідуальні особливості особистості, які відрізняють дитину від інших (уважність, працьовитість, творчість, оригінальність пам'яті, мислення, самостійність, зацікавленість до діяльності).

Психологи визначають дитячі здібності:

Загальні здібності

а) пізнавальні: сенсорні, інтелектуальні та творчі.

- **сенсорні здібності** формуються в 3-4 роки, виявляються в образах і виражаються через слово (колір, величина, форми та назви властивостей).
- основою **інтелектуальних здібностей** є моделювання схем, малюнків, будівництва тощо та словесне озвучення.
- **творчі здібності** пов'язані з уявою (дитина придумує казку, музичний твір, малюнок).

б) практичні здібності: організаторські, конструктивно-технічні – ці здібності проявляються в навчальній ігровій, трудовій діяльності.

Завдання для здобувачів освіти: *навести приклади організаторських здібностей дітей.*

Спеціальні здібності

Це прояв художніх, танцювальних, спортивних, музичних, акторських, мовно-літературних, математичних і ін.

Види обдарованості

А) високий рівень обдарованості діти-індіго (від *індійського слова* – «насичений синій колір»), вундеркінд (*німецьке слово* «чудо-дитина») – ці діти відрізняються від інших оригінальністю, неординарністю дій та поведінки. Такі діти потребують особливої уваги, вони рано вчаться говорити, читати грати, своєрідно рахувати.

Б) спеціальна розумова обдарованість (з 6-7-9 років і більше) до математики, засвоєння мов, пишуть вірші, конструюють. Базується на 2-й сигнальній системі.

В) діти з прихованою обдарованістю – відзначаються чимось особливим не схожі на інших в поведінці, не такі як всі.

Прояви обдарованих дітей

- за розумовими особливостями випереджають інших однолітків;
- допитливість;
- прагнення самостійно вирішити проблему;
- невтомність займатись діяльністю;
- оригінальність результату.

Умови розвитку здібностей к дошкільному віці

На формування здібностей впливають наступні фактори:

- 1. Спадковість і вродженість, що** включає в себе задатки (генетично закріплені) та внутріутробний розвиток. Це будова ВНД до утворення тимчасових нервових зв'язків першої або другої сигнальної системи, будова аналізаторів. Це передумова розвитку уваги, сенсорики, пам'яті, мислення, мовлення, уяви – темп розвитку пізнавальних процесів.
- 2. Основними умовами розвитку задатків** є соціальне середовище: серед яких дорослих виростає дитина, яке сімейне оточення, як підтримуються нахили дитини – бажання дитини займатись певною діяльністю, виховання волі та моральних якостей особистості.
- 3. Загальне навчання та виховання** в закладі дошкільної освіти та школі (для розвитку загальних здібностей) та **спеціальне навчання** з спеціалістом (педагогом) для подальшого розвитку спеціальних здібностей, роль гуртків, роль діяльності. Важливо, щоб дитина бачила інших дітей, порівнювала себе в діяльності з іншими дітьми, оцінка педагога.
- 4. Для обдарованих дітей існують спеціальні школи** (спортивні, музичні, танцювальні, гуманітарні) з спеціальними програмами навчання.
- 5. Комплекс зовнішніх умов:** соціально-економічне становище суспільства, національна культура, тип сімейного виховання, взаємини з дитиною.

Усі ці умови в певній мірі є важливим фактором в розвитку здібностей.

Таблиця 1 – Характеристика властивостей темпераменту у дошкільників – представників різних його типів

Властивості темпераменту	Типи темпераменту дошкільника			
	Сангвініки	Холерики	Флегматики	Меланхоліки
Сенситивність	Чутливість до подразників знижена, тому не реагують на зауваження, зроблене тихим голосом	Знижена, не одразу реагують на зауваження. Особливо, наколи збуджені, захоплені грою тощо	Легко засинають, багато сплять	Легко, сильно, надовго ображаються, схильні до страхів. Побачивши нахмурене обличчя дорослого, може заплакати, відмовитися від виконання діяльності. Здатні глибоко співпереживати іншому, чуйно вловлювати настрій у витворах мистецтва
Активність	Життєрадісні, висока працездатність, довго можуть займатися цікавою справою, але швидко припиняють виконання, якщо зникає інтерес. Легко дисциплінувати	Важко дисциплінувати, часто порушують добре відомі їм правила поведінки	Висока працездатність, уміння робити все ретельно, наполегливо, тривало; концентруватися на виконанні завдання (довго спостерігати за об'єктом, що зацікавив). Легко дисциплінувати у звичних обставинах	Нервова система швидко виснажується, особливо при порушенні режиму дня. Потребують тривалого відпочинку для відновлення сил
Реактивність	На позитивні стимули реагують гучним сміхом, на негативні – менш гучним плачем	Емоції мають крайні прояви: не плачуть, а кридають, не усміхаються, а регочуть. Нестримані, нетерплячі, запальні. На заборони дорослих відповідають бурхливим протестом. Погано засинають і неспокійно сплять, не можуть стримувати відчуття голоду, гучно і настирливо	Зовнішні прояви емоцій збіднені: неголосно сміються і тихенько плачуть	Переважають негативні емоційні реакції: плаксивість, тривожність, страх

Пластичність-ригідність	Легко просинаються і за-синають, швидко звикають до нової обстановки. Із задоволенням і енергійно беруться за нову справу і кидають її, починаючи наступну. Навички формуються швидко і легко перебудовуються. Почуття, інтереси і настрої нестійкі	Часто змінюється настрої. Навички формуються довго і важко перебудовуються. Труднощі переключення концентрації уваги. Чутливі до порушення режиму дня, до зміни стереотипів	Навички і звички формуються довго, але дуже стійкі. Хворобливо переживають порушення режиму дня, і стереотипів. У нових ситуаціях поведінка дітей порушується. Інші діти важко до них пристосовуються, і вони самі погано сходяться з ними	У новій обстановці швидко настає перевтома, працездатність знижується
Екстравертованість - інтравертованість	Переживання яскраво виявляються зовні. Більшою мірою відволікаються на зовнішні стимули, ніж на внутрішні	Переживання яскраво виявляються зовні. Більшою мірою відволікаються на зовнішні стимули, ніж на внутрішні	Низька емоційність, невиразна, бідна міміка. Вважають за краще гратись на самоті в спокійні ігри (режисерські, настільно-дидактичні) унікають заняття, пов'язаних з руховими навантаженнями	До спілкування з однолітками не прагнуть, віддають перевагу іграм на самоті
Темп реакцій	Люблять галасливі ігри і віддають перевагу діяльності, пов'язаній з руховою активністю. Рухи дуже виразні, швидкі, жвава міміка. Мовлення гучне, енергійне, його темп швидкий	Віддають перевагу рухливим іграм, елементами спорту, а їм нерідко просто бігають по групі або ігровій кімнаті. Рухи різкі, переривисті. Мовлення швидке, плутане, нерідко незрозуміле	Будь-яку діяльність виконують повільно, їм необхідний якийсь час, щоб зрозуміти, що ж від них вимагають. Мовлення повільне, неголосне, з тривалими паузами	Рухи і міміка звичайно мляві. Мовлення дуже тихе, невиразне